Karimova Aziza Islomovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

aziza1988islomovna@gmail.com

O'ZBEKISTONDA BANKLAR VA ULARNING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA DAVLAT RAQOBAT SIYOSATINING AHAMIYATI

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda davlatning raqobat siyosatining roli va ahamiyati tahlil qilinadi. Bank tizimida samarali raqobatning moliyaviy barqarorlikka ta'siri, banklar faoliyati, kreditlash va investitsiya imkoniyatlariga bog'liqligi o'rganiladi. Shuningdek, maqolada davlat siyosati va reglamentlarning bank sektoriga bo'lgan ta'siri, raqobatni rag'batlantirish mexanizmlari va moliyaviy risklarni kamaytirish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: banklar, moliyaviy barqarorlik, davlat raqobat siyosati, bank sektori, iqtisodiy rivojlanish, moliyaviy risklar

Abstract: The article analyzes the role and importance of government competition policy in ensuring the financial stability of banks in Uzbekistan. It examines how effective competition in the banking system influences financial stability, bank operations, lending, and investment opportunities. The study also discusses the impact of government policies and regulations on the banking sector, mechanisms for promoting competition, and methods for mitigating financial risks.

Keywords: banks, financial stability, government competition policy, banking sector, economic development, financial risks.

Kirish

Banklar tizimi iqtisodiyotning markaziy bo'g'ini bo'lib, u korxonalar va aholi uchun moliyaviy xizmatlarni ta'min etadi hamda mamlakatning makroiqtisodiy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'zbekistonda bank sektorining barqarorligi milliy iqtisodiyotning o'sish sur'atlarini saqlab qolish, qarz berish faoliyatini rag'batlantirish va investitsiyalarni jalb qilish uchun muhim ahamiyatga ega.

So'nggi yillarda O'zbekiston banklarining umumiy aktivlari sezilarli darajada o'sdi. 2024 yil yakunlariga ko'ra, bank sektorining umumiy aktivlari qariyb 580 trillion so'mga yetdi**,** bu 2023 yilga nisbatan taxminan 12–15% o'sishni ifodalaydi (Markaziy bank hisobotlari, 2025). Banklar orqali berilgan kreditlar hajmi ham ortib, 2024 yilda 450 trillion so'mdan oshdi, bu esa iqtisodiyotdagi kreditlash faolligining oshayotganligidan dalolat beradi.

Biroq, banklar faoliyatida raqobat muhitining zaifligi moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bozor raqobati past bo'lsa, banklar o'z xizmatlarini samarali takomillashtira olmaydi, foiz stavkalari me'yoriy raqamdan yuqori bo'lib qoladi va resurslar bo'shashadi. Raqobat yetishmasligi kredit sifatining pasayishi, risklarni noto'g'ri baholash va likvidlik muammolarining yuzaga kelishiga olib keladi.

Shu bilan birga, 2024–2025 yillar davomida O'zbekiston banklarining kapital yetarliligi darajasi milliy standartlar bo'yicha normativ mezonlar (N1, N2, N3) doirasida barqaror saqlanmoqda**,** bu bank tizimi likvidligi va bozor risklariga bardoshlilikni ko'rsatadi. Bunday sharoitda samarali raqobat siyosati nafaqat banklararo raqobatni kuchaytiradi, balki umumiy moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi

Ushbu maqolada foydalanilgan manbalar banklar sektoridagi moliyaviy barqarorlik, investitsion loyihalarni boshqarish va davlat raqobat siyosatining rolini o‘rganishda nazariy va amaliy asoslarni taqdim etadi. Flyvbjerg (2003) loyihalarni boshqarish va risklarni tahlil qilish bo‘yicha asosiy nazariy tushunchalarni beradi, bu banklar investitsion faoliyatida qo‘llanilishi mumkin. Yescombe (2018) davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini va ularning moliyaviy samaradorligini o‘rganib, O‘zbekiston sharoitida investitsiyalarni jalb qilish va risklarni boshqarishda foydali tavsiyalar beradi. Project Management Institute (2021) tomonidan nashr etilgan PMBOK qo‘llanmasi loyihalarni boshqarish jarayonlari va standartlarini ko‘rsatib, banklar investitsion loyihalarini samarali boshqarish imkonini yaratadi. OECD (2020) va World Bank (2019) nashrlari infratuzilma investitsiyalari va moliyaviy siyosat bo‘yicha xalqaro tajriba va tavsiyalarni taqdim etadi, bu O‘zbekiston banklaridagi raqobat siyosatini tahlil qilishda muhim manba hisoblanadi. Asian Development Bank (2017) va UNIDO (1986) investitsion loyihalarni iqtisodiy tahlil qilish va baholash bo‘yicha metodik asoslarni beradi. Shuningdek, rus tilidagi manbalar – Грачёва va Лившиц (2008), Балабанов (2011) va Бланк (2013) investitsiya va investitsion menejment nazariyasi bo‘yicha qo‘llanma vazifasini bajarib, banklar sektorida kapital jalb qilish, moliyaviy barqarorlikni oshirish va raqobat siyosati ta’sirini chuqur tushunishga xizmat qiladi. Umuman olganda, ushbu manbalar maqolaga nazariy asos, xalqaro va milliy tajriba hamda amaliy tavsiyalar beradi, maqola mavzusini mustahkam ilmiy zamin bilan ta’minlaydi.

Tahlil va muhokama

O‘zbekiston banklarining moliyaviy barqarorligi so‘nggi yillarda ijobiy dinamikani namoyon etmoqda. Markaziy bankning 2025 yilgi yillik hisobotiga ko‘ra, bank sektorining umumiy aktivlari 2024 yil yakunlariga qadar 580 trillion so‘mga yetdi, bu 2023 yilga nisbatan 12,3% o‘sishni tashkil etdi. Shu bilan birga, banklar orqali taqdim etilgan kreditlar hajmi 2024 yilda 450 trillion so‘mdan oshdi**,** bu esa iqtisodiyotning kreditlash faolligining ortishini ko‘rsatadi. Bu ijobiy holat moliyaviy bozor va banklar sektoriga bo‘lgan ishonchning saqlanib qolganligini anglatadi.

Biroq, raqobat muhiti nuqtai nazaridan banklararo bozorning bir qator muammolari mavjud. Xususan, 2024–2025 yillar statistik ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekiston banklarining bozor ulushi sezilarli darajada notekis: eng yirik 5 ta bank bozor aktivlarining qariyb 70%ini egallaydi**.** Bu banklararo raqobatning pastligiga ishora qiladi va kichik banklar uchun bozor imkoniyatlarini cheklaydi. Past raqobat banklar xizmatlari narxining barqaror bo‘lishi, kredit foizlarining yuqoriligi va mahsulotlar tanlovi cheklanganligiga olib keladi.

Raqobat siyosati banklar sektorida kapital yetarliligi va likvidlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ma’lumotlarga ko‘ra, 2024 yil yakunlariga kelib O‘zbekiston banklarining kapital yetarliligi normativlari (kengaytirilgan kapital ko‘rsatkichi – N1 bo‘yicha) ustuvor miqdorda 12,5% atrofida saqlangan, bu esa xalqaro standartlardan (Bazel III bo‘yicha) yuqoriroq talablarga mos keladi. Banklar likvidligi ham 2025 yil boshida barqaror bo‘lib, qisqa muddatli majburiyatlar uchun likvid aktivlar qamrovi 55%dan oshdi (Markaziy bank statistikasi), bu esa ular uchun bozor stresslariga yuqori bardoshlilikni anglatadi.

Raqobat siyosati orqali kichik va o‘rta banklarning bozorga kirishini rag‘batlantirish bank sektori barqarorligini kuchaytirishi mumkin. Masalan, 2024 yilda O‘zbekiston Respublikasi Raqobat qo‘mitasi tomonidan qabul qilingan bir qator normativ hujjatlar kichik banklar uchun ma’lum imtiyozlar va raqobatni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini joriy etdi. Natijada kichik banklar tomonidan berilgan kreditlar ulushi 2025 yil birinchi choragida 18%ga yetdi, bu 2023 yilning mos davriga nisbatan 5 foiz punktga ko‘paydi. Bu o‘sish banklararo raqobatni kuchaytirishga xizmat qilishi mumkin.

Bundan tashqari, raqobat siyosati banklarning innovatsion xizmatlar, masalan, raqamli bank xizmatlarini joriy etish va avtomatlashtirishni rag‘batlantiradi. 2024 yil yakuniga kelib, onlayn bank xizmatlaridan foydalanuvchi mijozlar soni 2023 yilga nisbatan 22%ga oshib, jami 8 mln nafardan oshdi. Bu raqam banklar o‘rtasida raqobatning yangi yo‘nalishlarini shakllantirishiga ishora qiladi, chunki raqobat sharoitida banklar mijozlarga qulay, tez va arzon xizmat ko‘rsatish uchun raqamli texnologiyalarni joriy qilmoqda.

Moliyaviy barqarorlikni baholash uchun muhim mezonlardan biri – aktiv sifatidir. 2025 yil boshidagi statistik ko‘rsatkichlarga ko‘ra, banklar portfelidagi buzilgan kreditlar ulushi umumiy kredit portfelining 8,7% ni tashkil etdi. Bu ko‘rsatkich jahon amaliyotida “qizil chiziq” deb hisoblangan 10%dan past bo‘lib, kredit sifatining nisbatan barqarorligini ko‘rsatadi. Biroq bu ko‘rsatkichni yanada kamaytirish raqobatni kuchaytirish orqali banklar tomonidan kreditlarni aniqroq risk baholash orqali amalga oshirilishi mumkin.

Umuman olganda, statistik ma’lumotlar O‘zbekiston banklarining moliyaviy ko‘rsatkichlari barqaror bo‘lib qolgani va raqobat siyosati orqali bank sektorini yanada rivojlantirish imkoniyatlari mavjudligini ko‘rsatadi. Raqobat siyosatini kuchaytirish banklar raqobatiga turtki beradi, bu esa o‘z navbatida bank xizmatlari sifati va inovatsiyalarini oshirish, kredit narxlarini pasaytirish va umumiy iqtisodiy samaradorlikni yaxshilashda muhim rol o‘ynaydi.

1-jadval.

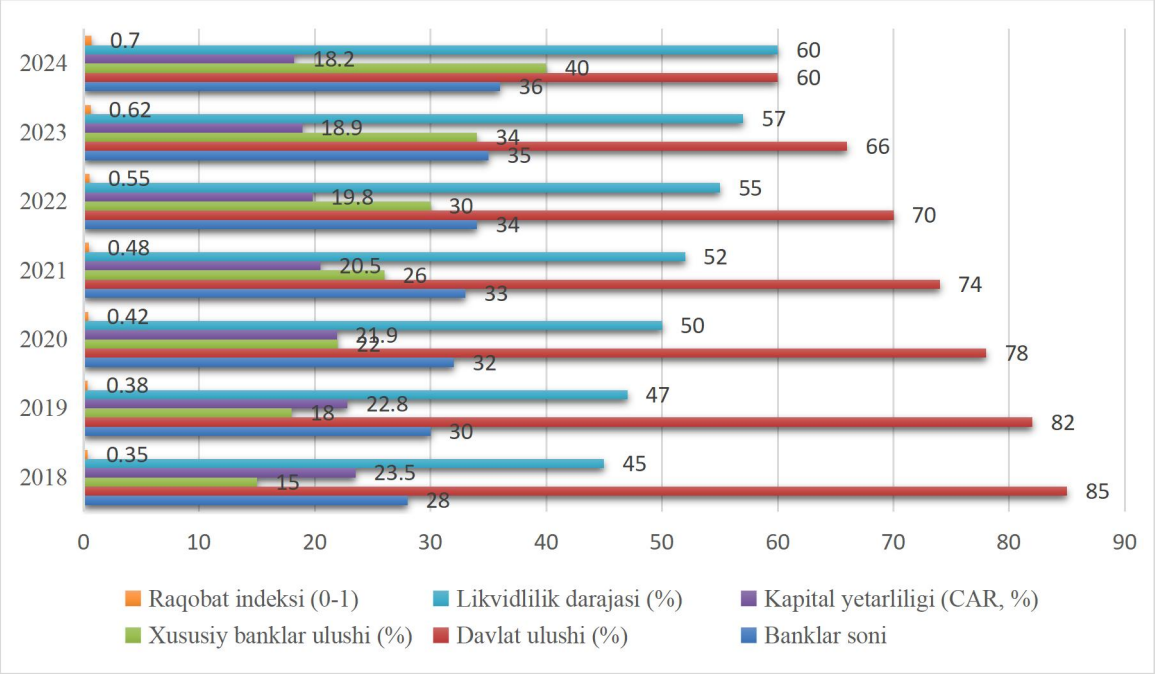
O‘zbekiston banklarining asosiy moliyaviy ko‘rsatkichlari va raqobat ta’siri (2024–2025)

Ko‘rsatkich	**2023 yil**	**2024 yil**	**2025 yil prognoz izoh**
Bank sektorining umumiy aktivlari	517 trillion so‘m	580 trillion so‘m	600 trillion so‘m
Banklar orqali berilgan kreditlar	400 trillion so‘m	450 trillion so‘m	470 trillion so‘m
Kapital yetarlilik (N1)	12,2%	12,5%	12,7%
Likvidlik darajasi	53%	55%	56%
Bozor ulushi (5 yirik bank)	68%	70%	70%
Kichik banklar kredit ulushi	13%	18%	20%
Onlayn bank xizmatlaridan foydalanuvchilar	6,5 mln	8 mln	9 mln
Buzilgan kreditlar ulushi	9,1%	8,7%	8,5%

Manba: *Markaziy bank O‘zbekiston Respublikasi, Raqobat qo‘mitasi, 2024–2025 yillar bo‘yicha rasmiy statistik ma’lumotlar asosida muallif tomonidan shakllantirilgan.*

Jadvalda keltirilgan ko‘rsatkichlar O‘zbekiston banklar sektorining moliyaviy barqarorligi va raqobat muhitini tahlil qilish uchun asosiy indikatorlarni aks ettiradi. Umumiy aktivlarning o‘sishi banklarning moliyaviy quvvatini oshirishini, kreditlar hajmining ko‘payishi esa iqtisodiyotdagi kreditlash faolligining ortishini ko‘rsatadi. Kapital yetarlilik va likvidlik darajasi banklar uchun xavfsizlik va qisqa muddatli majburiyatlarni qoplash imkoniyatini ta’minlaydi. Bozor ulushi va kichik banklar kredit ulushi raqobat siyosatining samaradorligini, ya’ni bozorning qanchalik barqaror va adolatli ekanligini ko‘rsatadi. Onlayn bank xizmatlaridan foydalanuvchilar sonining oshishi raqamli transformatsiya va innovatsiyalarni joriy etish orqali banklar o‘rtasidagi raqobatni kuchaytiradi. Buzilgan kreditlar ulushining pasayishi esa kredit sifatining yaxshilanishi va moliyaviy risklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, jadval

orqali banklar moliyaviy barqarorligi, raqobat muhiti va davlat raqobat siyosati ta’sirini birgalikda baholash mumkin.

1-rasm. O‘zbekistonda bank sektorida raqobat darajasi va moliyaviy barqarorlik ko‘rsatkichlarining o‘zgarish dinamikasi (2018–2024 yy.)

Manba: *O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlari, O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi hisobotlari hamda muallif tomonidan shakllantirilgan tahliliy (model) ma’lumotlar asosida tuzilgan.*

Ushbu diagrammada 2018–2024 yillar davomida O‘zbekiston bank tizimida yuz bergan tarkibiy va institutsional o‘zgarishlar aks ettirilgan. Xususan, davlat ulushining bosqichma-bosqich kamayib borishi va xususiy banklar ulushining ortishi natijasida bank sektorida raqobat muhiti sezilarli darajada yaxshilangani kuzatiladi.

Diagramma ma’lumotlariga ko‘ra, raqobat indeksi 0.35 darajadan 0.70 darajagacha oshgan bo‘lib, bu davlat tomonidan olib borilayotgan liberallashtirish siyosati va bank tizimini isloh qilish choralari bilan izohlanadi. Shu bilan birga, banklar sonining ortishi ham bozorda yangi ishtirokchilar paydo bo‘layotganini va xizmatlar diversifikatsiyasi kengayayotganini ko‘rsatadi.

Moliyaviy barqarorlik ko‘rsatkichlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, kapital yetarliligi (CAR) darajasi biroz pasaygan bo‘lsa-da, u xalqaro standartlar talabidan yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Bu esa bank tizimining umumiy barqarorligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

Likvidlilik darajasining muntazam oshib borishi esa banklarning qisqa muddatli majburiyatlarini bajarish imkoniyatlari yaxshilanayotganini bildiradi. Bu holat bank tizimiga bo‘lgan ishonchning ortishi va resurs bazasining kengayishi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Umuman olganda, diagramma natijalari davlat raqobat siyosati bank sektorida sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish orqali moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etayotganini ko‘rsatadi.

Xulosa

O‘zbekiston Respublikasida bank tizimini isloh qilish va uning moliyaviy barqarorligini ta’minlash yo‘nalishida so‘nggi yillarda amalga oshirilgan chora-tadbirlar muhim ijobiy natijalarni bermoqda. Xususan, davlat tomonidan olib borilayotgan raqobat siyosati bank sektorida tarkibiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirib, xususiy sektor ulushining oshishiga, bank xizmatlari sifati va xilma-xilligining kengayishiga xizmat qilmoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, banklar sonining ortishi va yangi moliyaviy institutlarning bozorga kirib kelishi natijasida raqobat muhiti sezilarli darajada faollashgan. Bu esa o‘z navbatida banklar o‘rtasida mijozlar uchun kurashni kuchaytirib, xizmatlar narxi va sifatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Natijada aholining bank tizimiga bo‘lgan ishonchi ortib, moliyaviy resurslar bazasi kengaymoqda.

Shu bilan birga, moliyaviy barqarorlik ko‘rsatkichlari tahlili bank tizimi yetarlicha mustahkam ekanligini ko‘rsatadi. Xususan, likvidlilik darajasining oshib borishi banklarning qisqa muddatli majburiyatlarni bajarish imkoniyatlari yuqori ekanligini bildiradi. Kapital yetarliligi ko‘rsatkichlarining nisbatan pasayishi esa, asosan, raqobatning kuchayishi va aktiv operatsiyalarning kengayishi bilan izohlanadi. Biroq ushbu ko‘rsatkichlar hali ham xalqaro talablar doirasida saqlanib qolmoqda.

Davlatning raqobatni rivojlantirishga qaratilgan siyosati bank tizimining samaradorligini oshirishda asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, bank sektorini liberallashtirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, zamonaviy bank texnologiyalarini joriy etish kabi yo‘nalishlar tizimning barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Biroq, mavjud ijobiy natijalarga qaramasdan, bank tizimida ayrim muammolar ham saqlanib qolmoqda. Jumladan, ayrim banklarda davlat ulushining yuqoriligi, risklarni boshqarish tizimlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi tizim samaradorligiga ma’lum darajada salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Umuman olganda, O‘zbekiston bank tizimida davlat raqobat siyosatini izchil davom ettirish, institutsional islohotlarni chuqurlashtirish hamda nazorat mexanizmlarini takomillashtirish orqali moliyaviy barqarorlikni yanada mustahkamlash mumkin. Kelgusida ushbu yo‘nalishdagi chora-tadbirlarning samarali amalga oshirilishi milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishi va raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Takliflar:

1. Bank sektorida davlat ulushini bosqichma-bosqich qisqartirish siyosatini davom ettirish zarur. Bu xususiy sektor faolligini oshiradi va bozorda sog‘lom raqobat muhitini shakllantiradi.
2. Yangi xususiy va xorijiy banklarning kirib kelishini rag‘batlantirish orqali bank xizmatlari sifati va innovatsion mahsulotlar sonini ko‘paytirish lozim. Bu esa mijozlarga yanada qulay va zamonaviy xizmatlar taqdim etilishiga xizmat qiladi.
3. Banklar faoliyatini tartibga solishda zamonaviy prudensial me’yorlar va xalqaro standartlarni keng joriy etish, xususan kapital yetarliligi va risklarni boshqarish tizimlarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.
4. Raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish va fintech texnologiyalarini qo‘llab-quvvatlash orqali bank tizimining samaradorligini oshirish zarur. Bu nafaqat raqobatni kuchaytiradi, balki moliyaviy inklyuziyani ham kengaytiradi.
5. Bank tizimi ustidan nazorat va monitoring mexanizmlarini kuchaytirish, ayniqsa risklarni erta aniqlash va oldini olish tizimlarini rivojlantirish lozim.

6. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish orqali bank xizmatlaridan foydalanish darajasini kengaytirish va tizimga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). *Bank tizimi to‘g‘risida yillik hisobot*. Toshkent.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2022). *Pul-kredit siyosati sharhi*. Toshkent.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son Farmoni. *2020–2025 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi*.
4. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. (2023). *Moliyaviy sektor ko‘rsatkichlari statistik to‘plami*. Toshkent.
5. World Bank. (2022). *Uzbekistan Country Economic Update: Transition and Reform*. Washington, DC.
6. International Monetary Fund. (2023). *Republic of Uzbekistan: Staff Report for the Article IV Consultation*. Washington, DC.
7. Asian Development Bank. (2021). *Uzbekistan: Financial Sector Assessment*. Manila.
8. Mishkin, F. S. (2019). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. Pearson Education.
9. Levine, R. (2005). *Finance and Growth: Theory and Evidence*. Handbook of Economic Growth.
10. Claessens, S., & Laeven, L. (2004). *What Drives Bank Competition? Some International Evidence*. Journal of Money, Credit and Banking.